

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΞΓ'

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1992

ΤΕΥΧΟΣ Γ'

Η «ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΥΡΟΥ» ΕΝ ΤΩ ΥΠ' ΑΡΙΘΜΟΝ 292 ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩ ΤΗΣ ΜΑΡΚΙΑΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

ΥΠΟ

ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ

Μητροπολίτου Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας

Ἡ πρώτη τύποις ἔκδοσις τοῦ Μ. Εὐχολογίου¹ ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1526 ἐν Βενετίᾳ. Ἡ ἔκδοσις εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς σχετικῆς ἀναγραφῆς τοῦ Ἀνδρέου Παπαδοπούλου-Βρετοῦ· «*Εὐχολόγιον σὺν Θεῶ ἀγίῳ μετὰ τινων ἀναγκαίων προσθέσεων, τῶν ὀφφικίων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, τὰς χειροτονίας τοῦ ἐπισκόπου κ.τ.λ. Ἐνετίησιν 1526*»². Δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸν ἐὰν διεσώθη που ἀντίτυπον ἐκ τῆς ἔκδόσεως ταύτης³.

1. Βιβλιογραφία: Μανουὴλ Γεδεών, «Πατριαρχικὴ μέρμινα περὶ ἔκδόσεως βιβλίων λειτουργικῶν», ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ» 29(1909)404-405, 413-414, 30-31(1910)13-14, 39-40, 42-44. Alphonse Raes, «*Les livres liturgiques grecs publiés à Venise*», ἐν *Studi e Testi* 233, Ρώμη 1964 (Mélanges Eugène Tisserant, τόμος 3ος, 1964), σελ. 209-522. Νικολάου Τωμαδάκη, «Ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἔκδοσις ἐλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων (κυρίως λειτουργικῶν) γενομένη ἐπιμελεῖα ἐλλήνων ὀρθοδόξων κληρικῶν κατὰ τοὺς ιε'-ις' αἰῶνας», ἐν «Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» 37(1969-1970)3-33.

2. Ἀνδρέου Παπαδοπούλου-Βρετοῦ, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, τόμος 1ος, Ἀθῆναι 1854, σελ. 3 (ἀριθμ. 7). Πρβλ. Emile Legrand, *Bibliographie Hellénique* (15ος καὶ 16ος αἰών), τόμος 1ος, Paris 1885, σελ. 195 (ἀριθμ. 77).

3. Ἐτερον Εὐχολόγιον παλαιότερον τοῦ 1545 (ἄνευ προμετωπίδος) εὔρεν ὁ Μανουὴλ Γεδεών ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου (Μ. Γεδεών, «Πατριαρχικὴ μέρμινα περὶ ἔκδόσεως βιβλίων λειτουργικῶν», ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ» 29(1909)404), «πιθανῶς δὲ πρόκειται», κατὰ τὸν Ν. Τωμαδάκη, «περὶ τοῦ (Εὐχολογίου) τοῦ 1526» (Ν. Τωμαδάκη, «Ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἔκδοσις ἐλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων», ἐν ΕΕΒΣ 37(1969-1970)15).

Ἡ δευτέρα ἐκδοσις⁴ τοῦ Μ. Εὐχολογίου⁵ ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1545, ἐπίσης ἐν Βενετία, ὑπὸ Νικολάου Σοφιανοῦ⁶ «καὶ τῶν ἐταίρων Μάρκου Σαμαριάρου⁷ καὶ Νικολάου Ἐπάρχου⁸». Ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι τῆς ἐκδόσεως σημειοῦται σχετικῶς· «Ἐνετίησιν, ἐν οἰκίᾳ Νικολάου Σοφιανοῦ⁹ καὶ τῶν ἐταίρων Μάρκου Σαμαριάρου καὶ Νικολάου Ἐπάρχου, ἔτει 1545, μηνὶ Δεκεμβρίῳ ιβ'»¹⁰.

Τὸ μόνον γνωστὸν ἀντίτυπον ἐκ τῆς ἐκδόσεως σώζεται ἐν τῇ Κρατικῇ Βιβλιοθήκῃ (Staatsbibliothek) τοῦ Μονάχου.

Ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ τοῦ Μ. Εὐχολογίου, εἰς τὰ φύλλα μ(Ι)β – μ(ΙΙΙ)α¹¹, περιλαμβάνεται «ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγάλου Μύρου»¹²,

4. Ὡς «δευτέρα ἐκδοσις» ἀριθμεῖται ὑπὸ τοῦ Ν. Γωμαδάκη («Ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἐκδοσις ἐλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων», ἐν ΕΕΒΣ 37(1969–970)15). Ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν φρονεῖ ὅτι οἰαδῆτις ἀρίθμησις τῶν ἐκδόσεων τοῦ Μ. Εὐχολογίου δέον ὅπως θεωρηθῆ ὡς «κατὰ συνθήκην» γενομένη («Πατριαρχικὴ μέριμνα περὶ ἐκδόσεων βιβλίων λειτουργικῶν», ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ» 29(1909)404). Δὲν ἀποκλείεται καὶ ἄλλη τις ἐκδοσις τοῦ Μ. Εὐχολογίου κατὰ τὸ ἔτος 1544, ἐν Βενετία. Μνεῖα τοιαύτης ἐκδόσεως γίνεται ὑπὸ Γκόαρ (Εὐχολόγιον, Βενετία 1730², ἐν τῷ «προομίῳ»), ὑπὸ Ἰωάννου Βελούδου (εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Μ. Εὐχολογίου κατὰ τὸ ἔτος 1850 ἐν Βενετία «ἐκ τῆς ἐλληνικῆς τυπογραφίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου») καὶ ὑπὸ Μ. Γεδεὼν («Πατριαρχικὴ μέριμνα...», ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ» 30–31(1910)13).

5. Ἐν τῇ πραγματικότητι, ἡ ἐκδοσις ἐπιγράφεται «Εὐχολόγιον», οὐχὶ δὲ *Μέγα Εὐχολόγιον*. Ὁ τίτλος τοῦ Μεγάλου Εὐχολογίου ἐπικρατεῖ εἰς τὰς μεταγενεστέρας ἐκδόσεις, προφανῶς ἐν συγκρίσει ἢ ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸ λεγόμενον *Μικρὸν Εὐχολόγιον* ἢ *Ἀγασματάριον*.

6. Νικόλαος Σοφιανός, ἐκ Κερκύρας. Βιβλιογραφία: Κωνσταντίνου Σάθθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθῆναι 1868, σελ. 141–143. Alberto Tinto, «Nuovo contributo alla storia della tipografia greca a Roma nel secolo XVI: Nicolò Sofiano», ἐν «Gutenberg Jahrbuch» 1965, σελ. 171–175. Αἰ. Κουμαριανοῦ–Λ. Δρούλια–Ε. Layton, *Τὸ ἐλληνικὸν βιβλίον 1476–1830*, Ἀθῆναι 1986, σελ. 285–286.

7. Μᾶρκος Σαμαριάρης, ἐκ Ζακύνθου. Πρβλ. Κ. Ν. Σάθθα, *Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας*, τόμος 5ος, Παρίσι 1884, σελ. 94. Ἰωάννου Βελούδου, *Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετία*, Βενετία 1893², σελ. 184.

8. Νικόλαος Ἐπαρχος, ἰατρός, ἐκ Κερκύρας. Πρβλ. Emile Legrand, *Bibliographie Hellénique* (15ος καὶ 16ος αἰών), τόμος 1ος, Paris 1885, σελ. CCXXV.

9. «Ἐν οἰκίᾳ Νικολάου Σοφιανοῦ», ἔθθα, συμφώνως πρὸς τὴν τότε συνῆθειαν, ἦτο ἐγκατεστημένον καὶ τὸ τυπογραφεῖον (Αἰ. Κουμαριανοῦ–Λ. Δρούλια–Ε. Layton, *Τὸ ἐλληνικὸν βιβλίον 1476–1830*, Ἀθῆναι 1986, σελ. 90).

10. Emile Legrand, *Bibliographie Hellénique* (15ος καὶ 16ος αἰών), τόμος 1ος, Paris 1885, σελ. 272 (ἀριθμ. 116).

11. Ἡ ἀρίθμησις γίνεται κατὰ τυπογραφικὰ φύλλα (α, β, γ, δ, ε...), ἅτινα, πλὴν δύο, «εἰσὶ τετράδια». Ἐκαστον «τετράδιον» ἀπαρτίζεται ἐκ τεσσάρων φύλλων (φύλλα Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, ΙΙΙΙ), ἦτοι ὀκτὼ σελίδων.

12. Ὁ τίτλος «ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγάλου Μύρου» καὶ ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τοῦ 1562 καὶ 1571. Εἰς τὰς νεωτέρας ἐκδόσεις ἐπικρατεῖ ὁ τίτλος «ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Μύρου».

ἥτις ἀπαρτίζεται: α') ἐκ τῆς διατάξεως καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου Μύρου κατὰ τὴν Μ. Πέμπτην («*Τῆ Ἁγία καὶ Μεγάλη Πέμπτη, ἀντὶ τοῦ Χερουβικοῦ λέγομεν...*»), β') ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν συστατικῶν, ἐξ ὧν παρασκευάζεται τὸ ἅγιον Μύρον («*Ἡ δὲ ὕλη τοῦ Μύρου ἔχει οὕτως...*») καὶ γ') ἐκ τινος σημειώματος περὶ τοῦ «πιστικοῦ» ἢ «μυστικοῦ» μύρου καὶ περὶ τοῦ ἀλαβάστρου («*Τὸ δὲ πιστικὸν μύρον, ὅπερ ὁ Μωϋσῆς πρῶτος...*»).

Ἡ «ἀκολουθία» αὕτη, ἥτις περιελήφθη εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Μ. Εὐχολογίου κατὰ τὸ ἔτος 1545, περιλαμβάνεται καὶ εἰς τὰς μεταγενεστέρας ἐκδόσεις τοῦ Μ. Εὐχολογίου, αἵτινες μέχρι τῆς σήμερον πλησιάζουν ἢ καὶ ὑπερβαίνουν τὰς ἑκατόν¹³. Ἐκ σχετικῆς ἐρεύνης εἰς τὰς μεταγενεστέρας ἐκδόσεις τοῦ Μ. Εὐχολογίου συναγεται ὅτι ἡ «ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Μύρου», ἥτις ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Εὐχολόγιον τοῦ 1545, ἀπετέλεσε τὸ *textus receptus*, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε δημοσιεύεται στερεοτύπως εἰς ἀπάσας τὰς ἐκδόσεις τοῦ Μ. Εὐχολογίου, τὰς γενομένας ἐν Βενετία, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀθήναις, ὡς καὶ εἰς τὰς δύο ἐκδόσεις τὰς γενομένας ἐν Ρώμῃ (1754, 1873) ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, πλὴν διαφορῶν, ὡς πρὸς τὴν στίξιν, καὶ ἀλλοιώσεων τινων εἰς τὸ κείμενον, αἵτινες ὀφείλονται εἴτε εἰς ἀβλεπτήματα, εἴτε εἰς πρωτοβουλίας τῶν κατὰ καιροὺς ἀναλαβόντων τὴν ἐπιμέλειαν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐκδόσεως.

Μέχρι τῆς σήμερον δὲν εἶναι γνωστὸν τὸ χειρόγραφον ἢ τὰ χειρόγραφα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ ἔκδοσις τοῦ Μ. Εὐχολογίου κατὰ τὸ ἔτος 1545 (ἢ ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ 1526). Ἐπίσης δὲν εἶναι γνωστὸν προγενέστερον χειρόγραφον Εὐχολόγιον, περιλαμβάνον τὴν «ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Μύρου», ὡς δημοσιεύεται στερεοτύπως ἐπὶ τετρακόσια καὶ πλέον ἔτη εἰς ὅλας τὰς ἐκδόσεις τοῦ Μ. Εὐχολογίου. Τοῦλάχιστον εἰς ἕξ προγενέστερα χειρόγραφα Εὐχολόγια περιλαμβάνονται μὲν διατάξεις καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου Μύρου, αἱ διατάξεις ὁμῶς αὗται τυγχάνουν διάφοροι τῆς «ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Μύρου» τοῦ ἐντύπου Μ. Εὐχολογίου, καίτοι εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις, ἦτοι τόσον εἰς τὰ χειρόγραφα ταῦτα Εὐχολόγια, ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐντυπον Μ. Εὐχολόγιον, αἱ δύο εὐχαὶ τοῦ ἁγίου Μύρου «*Κύριε τοῦ ἐλέους καὶ πατῆρ τῶν φώτων...*» καὶ «*Σοὶ τῷ Θεῷ τῶν ὄλων καὶ βασιλεῖ...*», αἵτινες ἀναγινώσκονται τὴν Μ. Πέμπτην, κατὰ τὸν καθαγιασμὸν τοῦ ἁγίου Μύρου, παραμένον (πλὴν λεκτικῶν τινων διαφορῶν) αἱ αὗται.

13. Δὲν ὑφίσταται πλήρης κατάλογος τῶν ἄχρι τοῦδε γενομένων ἐκδόσεων τοῦ Μ. Εὐχολογίου. Ὁ Θ ω μ ᾶ ς Πα πα δ ὀ π ο υ λ ο ς ἀριθμεῖ ἑβδομήκοντα πέντε ἐκδό-

Τὰ χειρόγραφα ταῦτα Εὐχολόγια εἶναι:

1. Ὁ Βαρβερινὸς κώδιξ ἑλληνικὸς 336 (*Barberinianus gr. 336*)¹⁴, τοῦ 7' αἰῶνος, ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ. Τὸ Εὐχολόγιον τοῦτο εἶναι γνωστὸν ἐπίσης ὡς *Barberinum Sancti Marci*, ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἐν Φλωρεντία, εἰς ἣν ἀνήκε, πρὶν ἢ περιέλθῃ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν Barberini. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀρχαιότερου χειρογράφου, περιλαμβάνοντος ἀκολουθίαν «ποιήσεως» τοῦ ἁγίου Μύρου (σελ. 251–260). Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν: α') ἐκ τῆς «σκευῆς τοῦ νάρδου» (κατάλογος «εἰδῶν», ἐξ ὧν παρασκευάζεται τὸ ἅγιον Μύρον) καὶ β') ἐκ τῆς διατάξεως καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου Μύρου, «γινομένου τῇ Ἀγία Πέμπτη» «ὑπὸ μόνου ἐπισκόπου».

2. Τὸ χειρόγραφον Εὐχολόγιον τῆς ἱεραῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ ὑπ' ἀριθμ. 959 (*Codex Sinaiticus gr. 959*)¹⁵, τοῦ 10' αἰῶνος, ἔνθα περιλαμβάνεται (φύλλα 120α–152β) «εὐχὴ, ἣ γον ποιήσεις Μύρου, γινομένου τῇ Ἀγία Πέμπτη ὑπὸ μόνου τοῦ ἐπισκόπου».

3. Τὸ χειρόγραφον Βησσαρίωνος–Κρυπτοφέρρης (*Grottaferrata G.b.I. = Γ.β.Ι.*)¹⁶, τοῦ 13' αἰῶνος, ἔνθα περιλαμβάνεται (φύλλα 70α–71α) «εὐχὴ ἐπὶ ποιήσει Μύρου γινομένη τῇ Μεγάλῃ Πέμπτη».

σεις, γενομένας κατὰ τὰ ἔτη 1526–1800 (*Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, Ἀθῆναι 1984, σελ. 162–167, ἀριθμ. 5168–5242).

14. Βιβλιογραφία: A. Strittmatter, *The «Barberinum S. Marci» of Jacques Goar (Barberinianus graecus 336)*, ἐν «Ephemerides Liturgicae» 47(1933)329–367. A. Wilmart, «*La bénédiction romaine du lait et du miel dans l' Euchologe Barberini*», ἐν «Revue Bénédictine» 45(1933)10–19. Παναγιώτου Τρεμπέλα, *Λειτουργικοὶ τύποι Αἰγύπτου καὶ Ἀνατολῆς*, Ἀθῆναι 1961, σελ. 325. Paul Canart – Vittorio Peri, *Sussidi Bibliografici per i manoscritti greci della Biblioteca Vaticana* (Studi e Testi 261), Città del Vaticano 1970, σελ. 143–144. André Jacob, «*Les euchologes du fonds Barberini grec de la Bibliothèque Vaticane*», ἐν «Didaskalia» 4(1974)154–157. Miguel Arranz, «*Les sacrements de l'ancien Euchologe constantinopolitain*», ἐν «Orientalia Christiana Periodica» 48(1982)295–300. Marco Buonocore, *Bibliografia dei fondi manoscritti della Biblioteca Vaticana, 1968–1980, τόμος 1ος* (Studi e Testi 318), Città del Vaticano 1986, σελ. 101–102. Γεωργίου Φίλια, «*Τὸ βαρβερινὸν Εὐχολόγιον 336 (Codex Vaticanus Barberinianus graecus 336)*», ἐν «Θεολογία» 61(1990)396–416. Massimo Ceresa, *Bibliografia dei fondi manoscritti della Biblioteca Vaticana, 1981–1985* (Studi e Testi 342), Città del Vaticano 1991, σελ. 25–27.

15. A. Δημητριάδου, *Εὐχολόγια*, Κίεβον 1901, σελ. 42–64 (ἀριθμ. 5), σελ. 59 ἢ «εὐχὴ τοῦ Μύρου». Miguel Arranz, «*Les sacrements de l'ancien Euchologe constantinopolitain*», ἐν «Orientalia Christiana Periodica» 48(1982)305–309.

16. Antonio Rocchi, *Codices Cryptenses seu Abbatiae Cryptae Ferratae*, Tusculani 1883, σελ. 235–244. Miguel Arranz, «*Les sacrements de l'ancien Euchologe constantinopolitain*», ἐν OCP 48(1982)290–295, 314–316.

4. Τὸ χειρόγραφον Εὐχολόγιον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, ὑπ' ἀριθμ. 662¹⁷, τοῦ β'—ιδ' αἰῶνος, ἐνθα περιλαμβάνεται (φύλλα 95α—96β) «εὐχὴ ἐπὶ ποιήσει Μύρου γινομένη τῇ Ἀγία καὶ Μεγάλῃ Πέμπτῃ».

5. Τὸ χειρόγραφον Εὐχολόγιον Bodleianus Auct.E.5.13 (Misc. gr. 78)¹⁸, ἄλλοτε τῆς ἐν Μεσσήνῃ «μεγάλῃς καὶ περιβλέπτου μονῆς τοῦ Σωτῆρος», νῦν δὲ ἐν Ὁξφόρδῃ, τοῦ β' αἰῶνος (περὶ τὸ 1132), ἐνθα περιλαμβάνεται (φύλλα 157α—159β) «εὐχὴ, ἣν γοῦν ποίησις Μύρου, γινομένη τῇ Ἀγία Πέμπτῃ τῆς Μεγάλῃς Ἑβδομάδος ὑπὸ μόνου ἐπισκόπου».

6. Τὸ χειρόγραφον Εὐχολόγιον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Νεαπόλεως (Neapolitanus II C 21)¹⁹, τοῦ ιγ' αἰῶνος, ἐνθα περιλαμβάνεται (φύλλα 88β—100β) κατάλογος «εἰδῶν», ἐξ ὧν παρασκευάζεται τὸ ἅγιον Μύρον, ὡς καὶ διάταξις καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου Μύρου.

Ἰδιότυποι διατάξεις καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου Μύρου περιλαμβάνονται καὶ εἰς δύο ἕτερα χειρόγραφα:

1. Τὸ χειρόγραφον ὑπ' ἀριθμ. 43 τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (Codex 43 S. Crucis)²⁰, τοῦ ἔτους 1152, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1888 ἐν

17. Ἰωάννου Σακκελίωνος — Ἀλκιβιάδου Σακκελίωνος, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1892, σελ. 123 (Εὐχολόγιον «κατὰ τὴν β' ἑκατονταετηρίδα γεγραμμένον»). Miguel Arranz, «*Les sacrements de l'ancien Euchologe constantinopolitain*», ἐν OCP 48(1982)316—351.

18. H. O. Coxe, *Catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae*, τόμος 1ος, Oxford 1853, σελ. 661 (ἀριθμ. 78). André Jacob, «*Un euchologe du Saint-Sauveur «in lingua Phari» de Messine, le Bodleianus Auct. E.5.13*», ἐν «Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome» 50(1980)283—364. Miguel Arranz, «*Les prières de la gonyklisia ou de la génulflexion du jour de la Pentecote dans l'ancien Euchologe byzantin*», ἐν «Orientalia Christiana Periodica» 48(1982)108, ὑποσημ. 44. Τοῦ αὐτοῦ, «*La consécration du saint myron*», ἐν «Orientalia Christiana Periodica» 55(1989)351, ὑποσημ. 7.

19. Salvatore Cyrillus, *Codices graeci manuscripti Regiae Bibliothecae Borbonicae descripti atque illustrati*, τόμος 1ος, Νεάπολις 1826, σελ. 266—268. Ginus Pierleoni, *Catalogus codicum graecorum Bibliothecae Nationalis Neapolitanae*, τόμος 1ος (Indici e Cataloghi, Nuova Serie VIII), Ρώμη 1962, σελ. 254—255 (ἀριθμ. 89). Miguel Arranz, «*La consécration du saint myron*», ἐν «Orientalia Christiana Periodica» 55(1989)332, ὑποσημ. 11.

20. Ἀ. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμος 3ος, Πετροῦπολις 1897, σελ. 98—101. André Jacob, «*L' Euchologe de Sainte—Marie du Patir et ses sources*», ἐν «Atti del congresso internazionale su S.Nilo di Rossano», Rossano—Grottaferrata 1989, σελ. 105, ὑποσημ. 179.

τῆ κεντρικῆ βιβλιοθήκῃ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων (φύλλα 75α-80β)²¹.

2. Τὸ χειρόγραφον Vaticanus gr. 1970 (Codex Rossanensis), τοῦ ιβ' αἰῶνος²².

Εἰς τὰς δύο ταύτας περιπτώσεις αἱ διατάξεις καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου Μύρου τυγχάνουν τελειῶς διάφοροι τῆς «ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Μύρου» τοῦ ἐντύπου Μ. Εὐχολογίου.

Κατὰ ταῦτα, ἡ «ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Μύρου», ὡς ἔχει ἐν τῷ ἐντύπῳ Μ. Εὐχολογίῳ, δὲν περιλαμβάνεται ἐν τινι τῶν γνωστῶν χειρογράφων Εὐχολογίων.

Περιλαμβάνεται ὅμως, πλὴν τοῦ ἐν τέλει σημειώματος, εἰς χειρόγραφον τοῦ ἔτους 1306, μετ' ἄλλων ἱατρικῶν κειμένων. Πιθανῶς δὲ ἡ «ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Μύρου» ἀντεγράφη εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦτο, οὐχὶ τόσον διὰ τὴν διάταξιν καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου Μύρου, ὅσον διὰ τὸν κατάλογον «εἰδῶν», ἐξ ὧν παρασκευάζεται τὸ ἅγιον Μύρον («ἡ ὕλη τοῦ Μύρου»). Χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ, ὅτι εἰς τὸ ἐν λόγω χειρόγραφον, πρὸ τῆς «ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Μύρου», ἀντεγράφη καὶ ἐν βοτανολογικὸν λεξικόν, τὸ «λεξικόν τῶν βοτανῶν ἐρμηνεῖα κατὰ στοιχεῖον».

Πρόκειται περὶ τοῦ χειρογράφου ὑπ' ἀριθμ. 292 τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκῃς (Marcianus gr. 292)²³, ἐκ τῶν τοῦ καρδινάλιου Βησσαρίωνος

21. Ἰ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμος 2ος, Πετρούπολις 1894, σελ. 99-105. Ἀνατύπωσις: Παύλου Μενεβίσογλου, Τὸ ἅγιον Μύρον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 50-56.

22. Paul Canart - Vittorio Peri, *Sussidi Bibliografici per i manoscritti greci della Biblioteca Vaticana* (Studi e Testi 261), Città del Vaticano 1970, σελ. 663-664. André Jacob, «Cinq feuillets du Codex Rossanensis, Vat. gr. 1970, retrouvés à Grottaferrata», ἐν «Le Muséon» 87(1974)52-57. Τοῦ αὐτοῦ, *L' Euchologe de Sainte-Marie du Patir et ses sources*, ἐν «Atti del congresso internazionale su S.Nilo di Rossano», Rossano-Grottaferrata 1989, σελ. 102-106. Marco Buonocore, *Bibliografia dei fondi manoscritti della Biblioteca Vaticana, 1968-1980*, τόμος 2ος (Studi e Testi 319), Città del Vaticano 1986, σελ. 945. Massimo Ceresa, *Bibliografia dei fondi manoscritti della Biblioteca Vaticana, 1981-1985* (Studi e Testi 342), Città del Vaticano 1991, σελ. 407.

23. A. Zanetti - A. Bongiovanni, *Graeca D. Marci Bibliotheca codicum manu scriptorum*, Venezia 1740, σελ. 138. J. Morelli, *Bibliotheca manuscrita graeca et latina*, τόμος 1ος, Bassani 1802, σελ. 167-168. Alexander Turyn, *Dated greek manuscripts of the thirteenth and fourteenth centuries in the libraries of Italy*, τόμος 1ος, Urbana-Chicago-London 1972, σελ. 105-109. Maria-rosa Formentin, *I codici greci di medicina nelle tre Venezie*, Padova 1978, σελ. 14, 88, 89, 99, 101. Elpidius Mioni, *Bibliothecae Divi Marci Venetiarum*,

(ἀριθμ. 202)²⁴, ὅπερ ἐγράφη κατὰ τὸ ἔτος 1306 ἐν Κρήτῃ ὑπὸ Μιχαὴλ Λουλλούδη²⁵. Ἐν τῷ χειρογράφῳ περιλαμβάνεται τὸ ὧδε σημεῖωμα: «Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς ἀναγνώστου καὶ αἰχμαλώτου²⁶ Μιχαὴλ τοῦ Λουλλούδη τοῦ ἀπὸ τῆς Ἐφέσου, μηνὶ Αὐγούστῳ, ἰνδικτιῶνος δ', ἔτους 6814, μετοικισμένου εὐρισκομένου μου ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ, διὰ τὸ τὴν ἐμὴν πατρίδα ὑπὸ τῶν ἀθέων αἰχμαλωτισθῆναι Περσῶν²⁷, ἐν τῷ μηνὶ Ὀκτωβρίῳ κδ', ἰνδικτιῶνος γ', ἔτους 6813, περσαρχοῦντος τοῦ Σασᾶ»²⁸.

Ἐκ τοῦ σημειώματος τούτου, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων σημειωμάτων, περιληφθέντων εἰς ἄλλα χειρόγραφα, συνάγεται ὅτι ὁ Μιχαὴλ Λουλλούδης κατήγετο ἐξ Ἐφέσου, ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν ταύτης (24 Ὀκτωβρίου 1304) μετόκησεν εἰς Κρήτην, ὅτι τὸ ἔτος 1306 ἦτο ἀναγνώστης, ὅτι τὸ ἔτος 1313 ἦτο ἱερεὺς καὶ ὅτι ἀπέκτησε τὸ ὄφθικιον τοῦ «πρωτοφάλλτου τῆς Κρητῶν ἐκκλησίας». Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ τυγχάνει ἄγνωστον.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 292 χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ἔχει ὡς ἀκολουθῶς:

Φύλλον 1α-1β, ἱατρικὸν κείμενον (εἰς τὴν λατινικὴν).

Codices graeci manuscripti, τόμος 1ος (Indici e Cataloghi, Nuova Serie VI), Roma 1981, σελ. 416-418.

24. H. Omont, «Inventaire des manuscrits grecs et latins donnés à Saint-Marc de Venise par le cardinal Bessarion» (1468), ἐν «Revue des Bibliothèques» 4(1894)129-187 (ἰδὲ σελ. 157, ἀριθμ. 202).

25. Σπυρίδωνος Λάμπρου, «Μιχαὴλ Λουλλούδης ὁ Ἐφέσιος καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσις τῆς Ἐφέσου», ἐν «Νέος Ἑλληνομνήμων» 1(1904)209-512. Alexander Turyn, *Dated greek manuscripts of the thirteenth and fourteenth centuries in the libraries of Italy*, τόμος 1ος, Urbana-Chicago-London 1972, σελ. 105-109. Τοῦ αὐτοῦ, «Michael Lulludes (or Luludes), a scribe of the palaeologan era», ἐν «Rivista di Studi Bizantini e Neellenici» 10-11(1973-1974)3-15. E. Trapp, *Prosopographisches Lexicon der Palaiologenzeit*, τεῦχος 6ον, Βιέννη 1983, σελ. 517.

26. Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶ, *Λεξικὸν Μεσαιωνικῆς καὶ Ἑλληνικῆς Δημόδου Γραμματείας 1100-1669*, τόμος 1ος, Θεσσαλονίκη 1969, σελ. 140: «αἰχμάλωτος» = ὁ μὴ ἔχων πατρίδα, ὁ περιπλανώμενος.

27. Πρόκειται περὶ τῆς ἄλωσης τῆς Ἐφέσου ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ ἔτος 1304, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Σασᾶ. Πρβλ. Γεωργίου Παχυμέρη, *Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος* 7,13: PG 144, 646-647.

28. Σπυρίδωνος Λάμπρου, «Μιχαὴλ Λουλλούδης ὁ Ἐφέσιος», ἐν «Νέος Ἑλληνομνήμων» 1(1904)510. Alexander Turyn, *Dated greek manuscripts of the thirteenth and fourteenth centuries in the libraries of Italy*, τόμος 1ος, σελ. 106, τόμος 2ος, πινάξ 235. Elpidius Mioni, *Bibliothecae Divi Marci Venetiarum, Codices graeci manuscripti*, τόμος 1ος, Ρώμη 1981, σελ. 416.

Φύλλον 2, κενόν.

Φύλλα 3α-4β, ιατρικά κείμενα.

Φύλλα 5α-319α, ιατρική συγγραφή τοῦ Παύλου Αἰγινήτου²⁹.

Φύλλα 319β-352α, «λεξικόν τῶν βοτανῶν»³⁰.

Φύλλα 352α-352β, ιατρικά κείμενα.

Φύλλα 323α-325α, κενά.

Φύλλον 325β, διάταξις καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου Μύρου κατὰ τὴν Μ. Πέμπτην.

Φύλλα 325β-326α, ἡ ὕλη τοῦ ἁγίου Μύρου.

Φύλλον 326α-326β, περὶ ἐκκλησιαστικῶν ὀφφικίων³¹.

Φύλλον 326β, περὶ ἐκλογῆς ἐπισκόπων.

Φύλλον 327α, Λέοντος βασιλέως, χρησμὸς περὶ ἀναστάσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως³².

Φύλλον 327α, ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου.

Φύλλον 327α, περὶ Ἰστιαίου.

Φύλλον 327β, τὸ σημεῖωμα τοῦ Μιχαὴλ Λουλλούδη «ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον...».

Φύλλον 327β, ιατρικὸν κείμενον.

Σχεδὸν τὸ σύνολον τοῦ χειρογράφου, φύλλα 5α-319α, 325β-327β, ἐγράφη διὰ χειρὸς Μιχαὴλ Λουλλούδη, τοῦ ἐξ Ἐφέσου. Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν τὰ φύλλα 1α-1β, 3α-4β, 319β-352β, ἅτινα ἐγράφησαν ὑπὸ ἄλλων χειρῶν. Ἐκ τῆς ὡς ἄνω περιγραφῆς συνάγεται ἐπίσης ὅτι, πλὴν τῶν φύλλων 325β-327α, τὸ χειρόγραφον περιέχει ιατρικά κείμενα, διὸ ὀρθῶς κατατάσσεται εἰς τὰ ἑλληνικὰ *ιατρικά* χειρόγραφα³³.

Ἡ «ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Μύρου» ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης (ἀριθμ. 292) καταλαμβάνει τὰ φύλλα 325β-326α. Ἡ «ἀκολουθία» εἶναι ἀνεπίγραφος. Δημοσιεύεται κατωτέρω ἐκ τοῦ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης, μετ' ἀντιπαραβολῆς

29. I. L. Heiberg, *Paulus Aegineta* (Corpus Medicorum Graecorum IX), τόμοι 1-2, Lipsiae-Berolini 1951-1924.

30. Τὸ «λεξικόν» τοῦτο, ἐξ ἄλλου χειρογράφου τοῦ 15' αἰῶνος (Par. gr. 2318), ἐξεδόθη ὑπὸ Α. Delatte, *Glossaires de botanique*, ἐν «Anecdota Atheniensia et alia», τόμος 2ος (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l' Université de Liège, ἀριθμ. 88), Liège 1939, σελ. 372-377.

31. Πρβλ. PG 157, 127-129.

32. PG 107, 1149.

33. Elpidius Mioni, *Bibliothecae Divi Marci Venetiarum, Codices graeci manuscripti*, τόμος 1ος, σελ. 389-433 (ιατρικοὶ κώδικες, ἀριθμ. 269-299). Πρβλ. Mariorosa Formentin, *I codici greci di medicina nelle tre Venezie*, Padova 1978, σελ. 14.

πρὸς τὴν ἀντίστοιχον «ἀκολουθίαν» ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Μ. Εὐχολογίου ἐν Βενετία τὸ ἔτος 1545. Ἐκ τῆς γενομένης συγκρίσεως συνάγεται ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ κειμένου καὶ ὅτι αἱ παρατηρούμεναι «διάφοροι γραφαί» ὀφείλονται κυρίως εἰς παραναγνώσεις ἢ παραλείψεις ἐξ ἀβλεψίας.

Ἄτυχῶς δὲν εἶναι δυνατόν ὅπως λεχθῆ μετὰ βεβαιότητος ἐὰν ἡ «ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγάλου Μύρου» τοῦ ἐντύπου Μ. Εὐχολογίου τοῦ ἔτους 1545 (ἢ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ ἔτους 1526) ἐλήφθη ἐκ τοῦ χειρογράφου τούτου, ὅπερ ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1469³⁴ ἐφυλάσσετο ἐν τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ ἐν Βενετία, ἢ ἐκ τινος ἐτέρου χειρογράφου, ὅπερ μετὰ τῆς «ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Μύρου» περιελάμβανε καὶ τὸ ἐν τέλει σημεῖωμα. Ἀσχέτως ὅμως ἐὰν ἡ «ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Μύρου», ἡ ἀνατυπωμένη εἰς ὅλας τὰς ἐκδόσεις τοῦ Μ. Εὐχολογίου, ἐλήφθη ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 292 χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ἢ ἐξ ἐτέρου τινός, τὸ ἐνδιαφέρον καὶ σπουδαῖον ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι αὕτη διασώζεται εἰς τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης καὶ ὅτι αὕτη, συνεπῶς, ὑφίστατο διατετυπωμένη ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ ιγ' αἰῶνος, ἀντιγραφεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1306 ἐν Κρήτῃ, διὰ χειρὸς Μιχαὴλ Λουλοῦδη «τοῦ εὐτελοῦς ἀναγνώστου καὶ αἰχμαλώτου».

* * *

[325β] Κατὰ³⁵ τὴν Μεγάλην Πέμπτην³⁶, ἀντὶ τοῦ Χερουβικοῦ, λεγόμενου³⁷ Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ, ἐρχομένων³⁸ τῶν Ἁγίων³⁹ ἀπὸ τῆς Προθέσεως ἐπὶ τὴν μέσσην Τράπεζαν, βασιτάζοντος τοῦ πρωτοπαπᾶ⁴⁰

34. H. Omont, «Inventaire des manuscrits grecs et latins donnés à Saint-Marc de Venise par le cardinal Bessarion» (1468), ἐν «Revue des Bibliothèques» 4(1894)135.

35. Βιβλιογραφία (περὶ ἁγίου Μύρου): Μανουὴλ Γεδεών, «Τὸ ἅγιον Μύρον», ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ» 23(1903)165–175. Τοῦ αὐτοῦ, *Περὶ τοῦ ἁγίου Μύρου γνώσεις χρήσιμοι τοῖς πιστοῖς*, Κωνσταντινούπολις 1912. MEE 17, 882 (Π. Τρεμπέλας). ΘΗΕ 12, 173–175 (Ι. Φουντούλης). Παύλου Μενεβίσογλου, *Τὸ ἅγιον Μύρον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ* (Ἀνάλεκτα Βλατάδων 14), Θεσσαλονίκη 1972. Τοῦ αὐτοῦ, «Διάταξις-Ἀκολουθία παρασκευῆς καὶ καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου Μύρου ὑπὸ Δωροθέου Βουλησμᾶ», ἐν «Θεολογία» 62(1991)718–740. Miguel Arranz, «La consécration du saint myron», ἐν «Orientalia Christiana Periodica» 55(1989)317–338.

36. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545: «Τῇ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Πέμπτῃ».

37. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545: «λέγομεν».

38. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545: «ἀρχομένων».

39. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545: «τῶν ἁγίων μυστηρίων».

40. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545: «τοῦ πρωτοϊερέως».

τὸ Μύρον μετὰ τοῦ ἀλαβάστρου, κεκαλυμμένον μετὰ τοῦ δισκοκαλύμμα-
τος, ἔμπροσθεν τῶν Ἀγίων⁴¹, καὶ ὀψικευομένου ὑπὸ τῶν διακόνων ἔνθεν
κάκειθεν, βασταζόντων ριπίδια⁴² ζυγὰς ἑπτὰ, προηγουμένου καὶ τοῦ δο-
μεστίκου τῶν ὑποδιακόνων⁴³ μετὰ λαμπάδος⁴⁴, ὅτε ἔλθωσιν⁴⁵ ἔμπροσθεν
τῶν ἁγίων θυρῶν, τὰ μὲν δύο ριπίδια εἰσέρχονται κατὰ συνήθειαν⁴⁶, τὰ
δὲ ἄλλα ζευκτὰ ἴστανται ἕως τῆς ἁγίας Τραπέζης ἀπὸ τῶν ἁγίων θυρῶν
ἐνθεν κάκειθεν. Ὁ δὲ πρωτοπαπᾶς⁴⁷, κρατῶν τὸ Μύρον, ἐκδέχεται τὸν
πατριάρχην πρὸ τῶν ἁγίων θυρῶν μετὰ τοῦ Μύρου. Καὶ ἐρχόμενος ὁ
πατριάρχης, λαμβάνει ἐξ αὐτοῦ τὸ ἀλάβαστρον καὶ τίθησιν εἰς τὸ ἀρι-
στερὸν μέρος τῆς ἁγίας Τραπέζης, κάτωθεν τοῦ δευτέρου ποτηρίου· καὶ
οὕτως εἰσέρχονται καὶ τὰ λοιπὰ Ἅγια⁴⁸. Εἴθ' οὕτως ὁ ἐν τῷ ἄμβωνι
διάκονος λέγει Πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ. Μετὰ δὲ τὸ
εἰπεῖν τὸν ἀρχιερέα⁴⁹ Καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἐνὶ στόματι, καὶ τὸ⁵⁰ Καὶ ἔσται τὰ
ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ὁ μὲν ἐν τῷ ἄμβωνι διάκονος ἴσταται σιγῶν· ὁ
δὲ πατριάρχης ἀνέρχεται ἐν τῇ πρῶ⁵¹ τῆς ἁγίας Τραπέζης κρηπίδι καὶ
ἀποσκεπάζει τὸ ἅγιον Μύρον καὶ σφραγίζει αὐτὸ τρίς, ἐπιλέγων μυστι-
κῶς τὴν εὐχὴν ταύτην.

Κύριε τοῦ ἐλέους καὶ πατὴρ τῶν φῶτων, παρ' οὗ πᾶσα δόσις ἀγα-
θῆ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον δίδεται, παράσχου ἡμῖν τοῖς ἀναξίτοις χάριν,
εἰς τὴν διακονίαν τοῦ μεγάλου τούτου καὶ ζωοποιοῦ μυστηρίου, ὡς ἔδω-
κας Μωϋσεῖ τῷ πιστῷ σου θεράποντι καὶ τῷ δούλῳ σου Σαμουὴλ καὶ
τοῖς ἁγίοις σου Ἀποστόλοις, κατὰπεμψόν⁵² τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐπὶ

41. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «τῶν ἁγίων μυστηρίων».

42. Ἐν τῷ χειρογράφῳ εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις· «ριπίδια».

43. Ὁ «δομεστικός τῶν ὑποδιακόνων», ἐκκλησιαστικὸν ὄφφικιον. Πρβλ. Jean Darrouzès, *Recherches sur les ὄφφικια de l' église byzantine* (Archives de l' Orient Chrétien 11), Paris 1970, σελ. 47, 258, 545. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «τοῦ δομεστίκου τῶν διακόνων».

44. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «μετὰ λαμπάδων».

45. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «καὶ ὅτε ἔλθωσιν».

46. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «κατὰ τὸ σύνηθες».

47. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «ὁ δὲ πρωτοϊερέως».

48. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «κατὰ τὸ λοιπὸν τὰ Ἅγια».

49. Ἐν τῇ διατάξει ταύτῃ γίνεται μνεῖα τρίς «ἀρχιερέως» καὶ τετράκις «πατριάρ-
χου». Πρόκειται εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις περὶ τοῦ αὐτοῦ τελεσιουργοῦ, «ἀρχιερέως» ἢ
«πατριάρχου». Ἡ ἐναλλαγὴ τῶν δύο τίτλων μαρτυρεῖ τὴν μεταβατικὴν περίοδον, καθ'
ἣν τὸ δικαίωμα παντός ἐπίσκοπου ὅπως καθαγιάζη τὸ ἅγιον Μύρον περιορίζεται εἰς
τοὺς πρώτους τῶν ἐκκλησιῶν, ἧτοι τοὺς πατριάρχας.

50. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «καὶ τὸ» παραλείπεται.

51. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «πρὸ» παραλείπεται.

52. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «καὶ κατὰπεμψόν».

τοῦτο τὸ Μύρον καὶ⁵³ ποιήσον αὐτὸ χρῖσμα βασιλικόν, χρῖσμα πνευματικόν, ζωῆς φυλακτήριον, ἁγιαστικὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως, τὸ προοδεῦσαν μὲν ἐν νόμῳ, ἐκλάμπαν δὲ ἐν καινῇ διαθήκῃ· ἐν ᾧ ἐχρίσθησαν ἱερεῖς τε καὶ ἄρχιερεῖς, προφήται καὶ βασιλεῖς, δι' οὗ καὶ αὐτὸς ἔχρισας τοὺς ἁγίους σου Ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας ὑπ' αὐτῶν καὶ τῶν καθ' ἐξῆς ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἀναγεννηθέντας ἕως τῆς σήμερον⁵⁴. *Ναί, Δέσποτα Θεέ Παντοκράτορ, ἀνάδειξον αὐτό, τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ σου Πνεύματος, ἔνδυμα ἀφθαρσίας καὶ σφραγιδα τελειοποιόν, ἐντυποῦσαν τοῖς τὸ θεῖόν σου λουτρόν δεχομένοις τὴν θείαν σου ὀνομασίαν καὶ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἐνώπιόν σου ἐπιγνωστούς⁵⁵, οἰκείους σου⁵⁶ καὶ πολίτας, δούλους σου καὶ παιδίσκας, ἡγιασμένους ψυχῇ καὶ σώματι, ἀπηλλαγμένους πάσης κακίας καὶ πάσης ἀμαρτίας λελυτρωμένους, τῇ περιβολῇ τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀχράντου σου δόξης, ἐπιγινώσκεσθαι δεῖ⁵⁷ διὰ τῆς ἁγίας σου⁵⁸ ταύτης σημειώσεως ὑπὸ ἁγίων ἀγγέλων⁵⁹ καὶ ἀρχαγγέλων καὶ ὑπὸ πάσης ἐπουρανίου δυνάμεως, καὶ φοβερὸς πᾶσιν ὑπάρχειν τοῖς πονηροῖς καὶ ἀκαθάρτοις δαίμοσιν, ἵνα ὧσι σοὶ⁶⁰ λαὸς περιούσιος, βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, ἐσφραγισμένοι διὰ τοῦ ἀχράντου σου Μύρου⁶¹ τούτου, καὶ ἔχοντες τὸν Χριστὸν σου ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰς κατοικητήριον σοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Ἐκφώνως⁶². Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεός⁶³ καὶ ἁγίοις ἐπαναπαύῃ καὶ σοὶ⁶⁴.*

53. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «καὶ» παραλείπεται.

54. Ἡ φράσις τοῦ χειρογράφου «ἐν ᾧ ἐχρίσθησαν ἱερεῖς τε καὶ ἄρχιερεῖς, προφήται καὶ βασιλεῖς, δι' οὗ καὶ αὐτὸς ἔχρισας τοὺς ἁγίους σου Ἀποστόλους καὶ πάντας ...» ἐπαναλαμβάνεται πιστῶς καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545. Ἐν τούτοις, εἰς μεταγενεστέραις ἐκδόσεις τοῦ Μ. Εὐχολογίου, ἡ φράσις αὕτη ἀλλοιοῦται καὶ μετατρέπεται εἰς «ἐν ᾧ ἔχρισαν ἱερεῖς τε καὶ ἄρχιερεῖς, προφήτας καὶ πάντας ...». Ἡ γραφή τοῦ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς προγενεστέρας χειρογράφου παραδόσεως. Πρβλ. Miguel Arranz, «La consécration du saint myron», ἐν «Orientalia Christiana Periodica» 55(1989)326–329.

55. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 «γνωστούς».

56. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «σου» παραλείπεται.

57. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «δέ» παραλείπεται.

58. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «σου» παραλείπεται.

59. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 «ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀγγέλων».

60. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «σοὶ» παραλείπεται.

61. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 «διὰ τοῦ ἀχράντου σου μυστηρίου».

62. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «ἐκφώνως» παραλείπεται.

63. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 «ὁ Θεὸς ἡμῶν».

64. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 προστίθεται «τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων».

Ὁ λαός· Ἀμήν.

Ὁ ἀρχιερέυς⁶⁵ Εἰρήνη πᾶσι.

Καὶ τοῦ ἀρχidiaκόνου λέγοντος Τὰς κεφαλὰς, ἐπεύχεται ὁ ἀρχιερέυς⁶⁶.

Σοὶ τῷ Θεῷ τῶν ὄλων καὶ βασιλεῖ, τὸν αὐχένα τῆς καρδίας εὐχαριστοῦντες ἐκλίναμεν, ἀνθ' ὧν ἀναξίλους ὄντας ἡμᾶς⁶⁷ διακόνους γενέσθαι τῶν θείων σου τούτων κατηξίωσας μυστηρίων, καὶ τὸν ἔλεόν σου⁶⁸ κηρύττομεν, ὃν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως ἐξέχεας, δέξασθαι παρὰ σοῦ τὸν ἁγιασμόν⁶⁹ ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς ἱκετεύομεν· διότι μύρον ἐκκενωθέν ὄνομα τῷ μονογενεῖ σου Ἰῶῶ, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ἐν ᾧ σύμπας ὁ κόσμος εὐωδιάζεται, ὅσος ὄρατός καὶ ὅσος ἀόρατος. Ἐκφώνως⁷⁰. Σὺ γὰρ προσκυνητὸς ὑπάρχεις καὶ δεδοξασμένος καὶ σοὶ τὴν δόξαν⁷¹.

Εἶτα σφραγίσας καλύπτει αὐτό. Καὶ τότε προτραπεῖς ὁ ἐν τῷ ἄμβωνι διάκονος λέγει Πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες⁷². Τὰ δὲ ῥιπίδια ἴστανται μέχρι τοῦ Πληρωθῆτω⁷³. Ὅτε δὲ μέλλουσιν ἐξέρχεσθαι τὰ

65. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «εἶτα ὁ ἀρχιερέυς».

66. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «Ὁ διάκονος Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνατε, ἐπεύχεται ὁ πατριάρχης».

67. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «ἀνθ' ὧν ἀξίους ὄντας ἡμᾶς».

68. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «σου» παραλείπεται.

69. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «δέξασθαι τὸν ἁγιασμόν παρὰ σοῦ».

70. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «ἐκφώνως» παραλείπεται.

71. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 προστίθεται «καὶ προσκύνησιν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἰῶῶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων».

72. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 προστίθεται «ἑαυτοὺς καί».

73. Πρόκειται περὶ τοῦ τροπαρίου «Πληρωθῆτω τὸ στόμα ἡμῶν αἰνέσεως», ὅπερ ἐψάλλετο μετὰ τὴν θείαν Κοινωνίαν, κατὰ τὴν μεταφορὰν τῶν Ἁγίων ἐκ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς εἰς τὴν Πρόθεσιν. Τὸ τροπάριον τοῦτο «ἐπενοήθη ψάλλεσθαι», κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ «Πασχαλίου Χρονικοῦ», ἐπὶ Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου, τὸ ἔτος 624· «Ἐπὶ Σεργίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπενοήθη ψάλλεσθαι μετὰ τὸ μεταλαβεῖν πάντας τῶν ἁγίων μυστηρίων ἐν τῷ μέλλειν τοὺς κληρικούς ἐπὶ τὸ σκευοφυλάκιον ἀποκαθιστᾶν τὰ τίμια ριπίδια, δισκάρια καὶ ποτήρια καὶ ἄλλα ἱερά σκεύη, μετὰ τὸ ἐκ τῶν παρατραπεζίων καὶ τὴν διάδοσιν ἀποτεθῆναι πάντα εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν, καὶ ψαλλθῆναι καὶ τὸν τελευταῖον στίχον τοῦ κοινωτικοῦ, λέγεσθαι καὶ τοῦτο τὸ τροπάριον· Πληρωθῆτω τὸ στόμα ἡμῶν αἰνέσεως Κύριε, ὅπως ἀν ὑμνήσωμεν τὴν δόξαν σου, ὅτι ἡξίωσας ἡμᾶς τῶν ἁγίων σου μετασεῖν μυστηρίων· τήρησον ἡμᾶς ἐν τῷ σῶ ἁγιασμῷ, ὅλην τὴν ἡμέραν μελετῶντας τὴν δικαιοσύνην σου. Ἀλληλουῖα» (PG 92,1001). Σήμερον διατηρεῖται εἰς τὴν πρᾶξιν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τῶν Σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν. Πρβλ. Παναγιώτου Τρεμπέλα, Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας, Ἀθήναι 1982², σελ. 151–152. Juan Mateos, *Le Typicon de la Grande Eglise*, τόμος 2ος, Ρώμη 1963, σελ. 314. Ἰωάννου Φουντούλη, *Βυζαντιναί*

Ἄγια, ἱσταμένου τοῦ πρωτοπαπᾶ⁷⁴ ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν, λαμβάνει ὁ πατριάρχης τὸ Μύρον, καὶ ὑπάγει⁷⁵ καὶ ἐπιδίδωσιν αὐτὸ⁷⁶ τῷ πρωτοπαπᾶ, καὶ ἔκτοτε ἀποκινουῦσι καὶ τὰ ριπίδια, καὶ αἴρονται καὶ οἱ δίσκοι⁷⁷, καὶ ἀπέρχονται⁷⁸, καθὼς καὶ⁷⁹ ἦλθον, μετὰ τῶν ριπιδίων. Καὶ ἐμβάλλεται παρὰ τοῦ πρωτοπαπᾶ τὸ ἐν τῷ ἀλαβάστρῳ Μύρον εἰς τὸ ἄγγειον, ἔνθα ἔνι τὸ νάρδον.

Ἡ δὲ ὕλη τοῦ Μύρου⁸⁰ ἔχει οὕτως. Εἰς ματλαῖα⁸¹ ἐλαίου ἰβ' καὶ οἴνου ὅσα μέτρα ἰκανά εἰσιν ἐπὶ τῷ βράσσεσθαι⁸² μετὰ τοῦ ἐλαίου, ὡς εἶναι ὑποκάτω τοῦ ἐλαίου τὸν οἶνον πάντοτε, καὶ μὴ ἐκκαίεσθαι τὸ

θεῖαι λειτουργίαι Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 10–11, 65.

74. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «τοῦ πρωτοϊερέως».

75. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «καὶ ἐπάγει».

76. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «καὶ δίδωσιν αὐτό».

77. Πρβλ. «Πασχάλιον Χρονικόν»· «Μετὰ τὸ μεταλαβεῖν πάντας τῶν ἁγίων μυστηρίων ἐν τῷ μέλλειν τοὺς κληρικούς ἐπὶ τὸ σκευοφυλάκιον ἀποκαθιστᾶν τὰ τίμια ριπίδια, δισκάρια καὶ ποτήρια καὶ ἄλλα ἱερά σκεύη...» (PG 92,1001). Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «καὶ αἴρονται καὶ οἱ διάκονοι».

78. Ἦτοι ὁ πρωτοπαπᾶς καὶ οἱ ἄλλοι κληρικοί. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «καὶ ἀπέρχονται».

79. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «καὶ» παραλείπεται.

80. Βιβλιογραφία (περὶ τῆς ὕλης τοῦ ἁγίου Μύρου): L. Petit, «Composition et consécration du saint chreme», ἐν «Echos d' Orient» 3(1899–1900)129–142. L. Villecourt, «Le livre du chreme», ἐν «Le Muséon» 41(1928)69–80. Giuseppe Ferrari, «Il sacramento della Cresima nella Teologia Bizantina», ἐν «Oriente Cristiano» 5(1965), ἀριθμ. 1, σελ. 29–30. Παύλου Μενεβέρισογλου, *Τὸ ἅγιον Μύρον ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 29–40. Miguel Arranz, «La consécration du saint myron», ἐν «Orientalia Christiana Periodica» 55(1989)332–335. Ἄλλα βοηθήματα: L. Leclerc, «Traité des simples par Ibn el-Beïthar», τόμοι 3, ἐν «Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres Bibliothèques», τόμος 1ος = 23(1877), τόμος 2ος = 25(1881), τόμος 3ος = 26(1883). Max Wellmann, *Pedanii Dioscuridis Anazarbei de materia medica libri quinque*, τόμος 1ος (βιβλία 1 καὶ 2), Βερολῖνον 1907, τόμος 2ος (βιβλία 3 καὶ 4), Βερολῖνον 1906, τόμος 3ος (βιβλίον 5), Βερολῖνον 1914. A. Delattre, «Le lexique de botanique du Parisinus graecus 2419», ἐν «Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l' Université de Liège», ἀριθμ. 44, Liège 1930, σελ. 59–101. Τοῦ αὐτοῦ, «Glossaires de botanique», ἐν «Anecdota Atheniensia et alia», τόμος 2ος (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l' Université de Liège, ἀριθμ. 88), Liège 1939, σελ. 273–454. C. O. Zuretti, *Alchemistica Signa* (Catalogue des manuscrits alchimiques grecs, τόμος 8ος), Bruxelles 1932. K. J. Basmatjian, «L' identification des noms des plantes du codex Constantinopolitanus de Dioscoride», ἐν «Journal Asiatique» 230(1938)577–651.

81. Ἐκ τοῦ λατινικοῦ matula.

82. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «ἐπὶ τὸ βράσσεσθαι».

έλαιον, κόστου⁸³ λίτρας β', ξυλοβαλσάμου λίτρας γ', σχοιάνθης⁸⁴ λίτρας β', μοσχοκάρυα λίτρας β'⁸⁵, πεπέρεως⁸⁶ λίτρας ε', σμύρνης λίτρας δ', στύρακος⁸⁷ λίτραν α', πεπέρεως μακροῦ λίτρας ε'⁸⁸, ξυλοκασίας λίτρας γ', φύλλα ἰνδικοῦ λίτρας β', [326α] κυπέρεως λίτρας ε', μυτζόκοκα⁸⁹ λίτρας γ', κελτικοῦ⁹⁰ λίτραν α', κασίας μελαίνης λίτρας β', καρυόφυλλα λίτρας γ', κάχρυος⁹¹ λίτρας β', κινάμωμου⁹² λίτρας Σ', καρποβαλσάμου λίτρας β'⁹³, μάκερος⁹⁴ λίτραν α', τερεβινθίνης⁹⁵ λίτρας Σ', πετίτου λίτρας Σ', ἄσαρου⁹⁶ λίτρας β'⁹⁷, μυροβαλάνου λίτρας β', σαμψύχου λίτραν α', λαδάνου λίτρας ε', μαστίχης λίτρας ε'⁹⁸, λιβάνου λίτρας ε', στάχους⁹⁹ λίτραν α', ζιγκιβέρεως¹⁰⁰ λίτρας δ', ζουρουμπά¹⁰¹ λίτρας β'. Βοτάνας ξενωνικάς¹⁰² ταύτας· ἀκόρου¹⁰³ λίτρας β', ἔλενιου λίτρας β', ἀριστολοχίας λίτραν α', ἴρεως λίτραν α', βόχου λίτρας ε'¹⁰⁴, ξυλαλόης

83. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «κόρου».

84. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «ἐχινάνθης».

85. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «μοσχοκάρυα» παραλείπεται.

86. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «πέπερι». Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ χειρογράφου (καὶ τοῦ ἐντύπου Μ. Εὐχολογίου) σημειοῦται κεχωρισμένως «πέπερι» καὶ «πέπερι μακρόν». Τὸ αὐτὸ ἐν τῷ Ἀλλατιανῷ Εὐχολογίῳ (1576), ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Γεωργίου Κορεσίου (πρώτον ἡμισυ τοῦ ἰζ' αἰῶνος) καὶ ἐν τῷ ἐπισήμῳ καταλόγῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1856). Ἴδε, Παύλου Μενεβίσογλου, *Τὸ ἅγιον Μύρον*, ἀντιστοίχως, σελ. 57, 34, 38. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ὡς πρὸς τὸ «πέπερι» δὲν διευκρινίζεται ἐὰν πρόκειται περὶ «πεπέρεως» μέλανος ἢ λευκοῦ. Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅμως ὅτι ἐν τῷ πατριαρχικῷ καταλόγῳ σημειοῦται ἐν παρενθέσει ἐν ἀντίστοιχος ὀνομασία τουρκιστὶ «καρά μπιμπέρο» (πέπερι μέλαν), συνάγεται ὅτι εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις πρόκειται μᾶλλον περὶ τοῦ «μέλανος πεπέρεως».

87. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «στεύρακος».

88. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «λίτρας β'».

89. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «μυτζόκοκκα».

90. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «κελτικόν».

91. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «κάχρεον».

92. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «κινάμωμον».

93. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «καρποβάλσαμον» ἀναγράφεται μετὰ τὸ «φύλλα ἰνδικοῦ».

94. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «μάκαρος».

95. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «τερεβύνθης».

96. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «ἄσαρου».

97. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 τὸ «ἄσαρον» ἀναγράφεται μετὰ τὸ «κινάμωμον».

98. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545 ἡ «μαστίχη» παραλείπεται.

99. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «στάχου».

100. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «τζιντζιβέρεως».

101. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «ζουτομπά».

102. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «ξενωνικάς».

103. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «ἀκέρου».

104. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «λίτραν α'».

λίτρας β¹⁰⁵, βαλσαμελαίου, ὅσον δίδωσιν ἡ εὐπορία· ἐν ᾧ καὶ μόσχου ἐξάγια β¹⁰⁶.

---

105. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1545· «λίτραν α'».

106. Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ ἐντύπου Μ. Εὐχολογίου (ἡ «ὕλη τοῦ Μύρου») ἀναγράφονται 38 «εἶδη», συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ οἴνου. Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 292 χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ἀναγράφονται δύο ἐπι πλέον «εἶδη», τὰ μοσχοκάρυα καὶ ἡ μαστίχη, ἥτοι συνολικῶς 40.